

PAPP BARBARA

„OSZT' VAN-É BOGYA-TELEPI BELÍPŐD?”

A földreform és a szimbolikus térképződés Dévaványán

A két világháború közötti Dévaványára, az alföldi nagyközség életére vonatkozó kutatásom során, interjúkészítés közben, teljesen véletlenül vetődött fel a „Bogya-telepiség” kérdése. Egyik interjúalanyom felesége a beszélgetés közepén betoppant, és a kedélyes anekdotázást megszakította azzal, hogy a férjét megpróbálta rábírní, vegye fel a papucsát, hiszen meztlábasan bizony hideg a padló, „*csak úgy süt*”. Ebből egy kisebb, meglehetősen heves veszekedés alakult ki közöttük, melynek lezárásaképpen a továbbra sem engedelmeskedő férj azzal koronázta meg az egymás fejébe vágott szidalmakat, hogy felkiáltott: „*Azt a Bogya-telepi jóistenedet!*”¹ A felesége tudta, érezte, hogy ez a sértések „non plus ultrája”: mintegy varázsütésre elhallgatott, és kiment a szobából. Nos, ekkor gondoltam először arra, hogy talán érdemes lenne szemügyre venni Dévaványa tereit az oral history eszközeinek segítségével, és megvizsgálni, hogyan rendezte át a mentális térképet az 1920:XXXVI. tc., melynek hatására létrejött a Bogya-telep.

A Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter nevéhez köthető² földreform törvényeit: a parasztságnak földhöz, illetve házhelyhez, kishaszonbérletekhez juttatását célzó szabályozásokat (1920:XXIX. és XXXVI. tc.) 1920 őszén fogadta el a nemzetgyűlés. A reform keretében 411.561 igénylő összesen 700.000 katasztrális hold földterületben részesült, és mintegy 260.000 házhelyet osztottak ki. Mindez teljesen közismertnek tekinthető. Nagyatádi és a kisgazdapárt tevékenységéről, céljairól, a földreformról számos írás látott napvilágot, s a már a kortársak gazdaságtársadalomelemzéseiben is rendkívül jelentős szerepet játszott a földkérdés,³ így — burkoltan vagy közvetlenül — a reformot is értékelték. Az említett törvényekkel

1 1. sz. interjú. 2004. június. 20., 10. p. (Az interjúk a szerző birtokában.)

2 A megnevezés kissé csalóka, ugyanis a törvénytervezet végül nem Nagyatádi Szabó István, hanem az agrárius Rubinek Gyula elképzelései szerint készült.

3 Nagyatádi Szabó István Emlékkönyv 1863–1924. Szerk.: Kávássy Sándor. Bp., Mezőgazdasági K., 1995.; Paraszkérdés 1890–1930. Szerk. Juhász Antal – Sipos József. Szeged, Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985.; *Bodnár István*: Nagyatádi Szabó István pályafutása. Budapest, Sarló, 1947.; *Bodrogközy Zoltán*: A magyar agrármozgalmak története 1-2. Budapest, Egyetemi Ny., 1929., *Sebess Dénes*: Magyar agrár-evolúciók 1902–1936. Budapest, 1933.

kapcsolatban általában azt szokás kiemelni, hogy az újonnan létrejött, átlagosan 1,7 katasztrális holdas birtokokcák nem voltak — méretüknél fogva nem is lehettek — életképesek; és bár a törpebirtokosok száma igencsak megemelkedett, a reform nem ütött rést a nagybirtokrendszeren, nem csökkentette a jövedelmek közötti különbségeket, és a településstruktúrákban sem történt érdemi változás (azt majd csak a 20. század közepének történései hozzák meg).⁴

Dévaványán, ezen az (akkor még) Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei, 1920-ban csaknem 13.500 lakosú településen közvetlenül a községhatár mellett elterülő földekből 349 igénylő kapott házhelyet. Erre a célra három birtokrészt vettek igénybe: a Vass és a Bogyá család jó minőségű földjeiből összesen 65 hold 800 négyszögölt.⁵ Az ingatlanok kisajátítása nem történt zökkenőmentesen: az érintettek és a módosabb gazdák véleménye szerint a szegényebb népnek sokkal kedvezőbb, ha rosszabb földet kap, hiszen az értékesebb területért jóval többet kell majd visszafizetnie; a külterületen élők pedig vallásosabban, erkölcsösebben élhetnek. Az ilyesféle „népjóléti” érvrendszer mellett azt vetették fel, hogy a belterület megnövekedésével bizonyára nagyobb lesz a községben a zsúfoltság, de az értékesítési verseny is — így hát mindenkinek jobb lenne, ha valahol a belterülettől távol kapnának helyet az igénylők.⁶ A Földbirtokrendező Bizottság végül mégis a két Vass- és a Bogyá-föld felosztása mellett döntött. Az özvegy Bogyá Mihálynétól megszerzett 39 hold 244 négyszögöl területéből 1925-ben 209 dévaványainak osztottak 300-300 négyszögöles telket, ahol felépíthették házaikat. Bogyáné egykori birtoka ekkor nyerte el a Bogyá-telep nevet, és ez a földrajzi tér ekkor integrálódott, ekkor vált a lakóterület részévé.

A község térképe tehát átrajzolódott: a belterület megnövekedett, és az addig kizárólag földművelésre használt fizikai tér telítettebbé, ugyanakkor emberközelebbé vált. Azonban nem csupán Dévaványa földrajza változott meg: a mentális tér-

4 *Novák László*: Az alföldi települések struktúráváltozásai a 17–20. században. In: *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón: A Magyar Néprajzi Társaság 2000. október 10–12. között megrendezett néprajzi vándorgyűlésének előadásai*. Szerk. Cseri Miklós – Kósa László – T. Bereczki Ibolya. Szentendre, Magyar Néprajzi Társaság, 2000. 223. p.

5 Nem csupán ebből a területből hasítottak ki házhelyeket, hanem például a községtől kilométerekre eső Ecsegpuzstán is történt házhelyosztás. *Tolnay Gábor*: Föld – ember – törvény: Adatok, tények, következtetések Dévaványa mezőgazdaságának és mezőgazdasági népességének történetéből a XX. sz. első felében (1895–1950). Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2004. 210. p.

6 *Szentgyörgyi Gerő*: Javaslat a földreformtörvénynek Dévaványa nagyközségben leendő végrehajtására vonatkozólag. 1922. márc. 2. (Kézirat.) Bereczki Imre Helytörténeti Gyűjtemény, Dévaványa. LT 14. d. 3.

képében csakhamar jelentős szerep jutott az újonnan létrejött községrésznek. Interjúalanyaimmal elmondattam életútjukat, majd igyekeztem Bogyatelepre vonatkozó élményeikről, „kognitív rendszereikről” minél több információt szerezni, különös tekintettel a gyermek- és fiatal felnőttkori emlékeikre. Beszélgetőtársaim 1915–1933 között születtek (legnagyobb részük 1923 és 1929 között), tehát elsősorban a század második harmadára vonatkoztak az emlékeik (a nyilatkozók többsége a régi határokon belül élt).

Mindezekből megállapítható, hogy a fent említett, első pillanatra meglehetősen szokatlanak tetsző káromkodási formula intenzív érzelmi töltete, mely az „újdonsült” községrészre vonatkozik, korántsem egyedi jelenség. A „Bogyatelepi” szókapcsolat rendkívül erőteljes negatív affektuális járulékot nyert a dévaványai közgondolkodásban, kollektív mentális térképen. A jelző megszűnt csupán egy földrajzi teret jelölni (bár kétséges, hogy egyáltalán volt-e pusztán helyrajzi értelme a megnevezésnek).⁷ Az „elmaradott, nehézkes, nemtörődöm, ostoba, igénytelen, szegény” jelzők arányos keverékéből lehetne talán kialakítani azt a hangulatot, melyet a „Bogyatelepi” megnevezés közvetít. A „Bogyatelep” pedig — ennek megfelelően — mindezek kútfejét jelentette: azt a teret, mely megfertőzi a vele kapcsolatba lépőt, melyet melegen ajánlott kerülnie a jóézésű embernek, hiszen ott sohasem érezheti magát igazán otthon, legfeljebb egy kis leereszkedéssel, gunyoros fintorral szemlélheti a terepet.

A földreform előtt a szeszélyesen kanyargó vasúti sínek, és a sín pár mellett álló évszázados tölgyfa nyomatékosították, hogy a község belterületét immár elhagyta az arra járó. Az új utcások keletkezésével ugyanezen elemek a Bogyatelep határát jelezték. A képzeletbeli határ átlépésével nem csupán a községnek egy másik — szívesen rejtegetett — arca mutatkozott meg, hanem a megszokottól, az otthonostól, a helyestől és értékestől gyökeresen eltérő valóságba kerülhetett át a szemlélő. Ahogy egyik visszaemlékező megfogalmazta: „*A sínen túli világ külön világ volt.*”⁸ A régi belterületen élők úgy tartották, hogy aki a választóvonalon túl lakott, annak más volt a mentalitása és a magatartása, mások a lehetőségei, de a vágyai is; más az életről alkotott felfogása, mint az övéké, mint az elfogadott. A Bogyatelep valamiféle félvadonként jelent meg a község képzeletében, ahol a hely szelleme erősebb, mint bármilyen egyéni törekvés vagy civilizációs hatás: a tér magával

7 Tekintve, hogy „a konkrét fizikai térhez mindig valamely szimbolikus tér is rendelődik.” A. Gergely András: A térszerveződés szimbolikus üzenetei: Térátélés és politika a kilencvenes évek elején. In: Szövegvalóság: Írások a szimbolikus és diszkurzív politikáról. Szerk.: Szabó Márton. Bp., Scientia Humana, 1997. 287. p.

8 3. sz. interjú. 2004. december 27., 5. p.

ragadja az embert, és a láthatatlan mocsárból nem szabadulhat senki, de nem is érdemes kapálóznia.

A telepen kívül lakók elmondása szerint a Bogyá-telepet önként senki sem választotta lakóhelyéül. A földreform révén benépesült a terület, az ekkor érkezők még örömmel vették birtokba a nekik juttatott 300—300 négyszögölt. Az őslakosok mintha beépültek volna a tájba: a telep természetes részeiként tekintett rájuk a község („a Bogyá-telepiek”); de ezt követően mások nem vállalkoztak az itt élésre. Egy „belterületi” asszony véleménye szerint: *„Oda ugyan nem kötözött normális embër. Nem vót ott semmi baj, csak hát a Bogyá-telep az Bogyá-telep, ezt mindenki tudja. Nem is ment oda sënki lakni. Vagyis hát egyet ismertem: az egyik bolond rokonom oda ment a háború után, mikor más nagyon zargatták a tanyán űket. Bejöttek akkor sokan Ványára, de nem abba a ríszbe! Csak azér ’kötöztek oda, mer ’a felesége mindig tanyán lakott, oszt ’ azt mondja: ű nem tudja megszokni a várost, az olyan zajos. Ammeg ott vót a szílen.”*⁹

A telepiek helytelen cselekedeteiről, mulasztásaikról ugyan nemigen tudtak konkrét példát említeni, mégis mindenki úgy tartotta, hogy sajátos légköre van a területnek. Mindössze egyetlen itteni gonosztetről számoltak be a községi elbeszélők: a szovjet csapatok bejövetelekor a téglagyárnál, Dévaványa Bogyá-telep felőli külterületén kisebb csata keletkezett, és a maroknyi ványai védősereg összes tagja ott pusztult el. A közvélekedés szerint a Bogyá-telepi asszonyok kirohantak a gyárhoz, és a halott, vagy haldokló katonák pénzét, értékeit elvették. Ilyenek voltak a Bogyá-telepi asszonyok — állították beszélgetőtársaim.¹⁰ Ezt azonban nem rossz véleményük magyarázata volt, inkább a korábban meghozott ítélet helyességét látták igazolni a történetekkel (ezt alátámasztja, hogy ekkor már mindegyik elbeszélőm kijárta az elemi iskolát, és gyerekkorukból is számos ellentétre emlékeztek,

9 14. sz. interjú. 2005. augusztus 4., 1. p.

10 Természetesen ma már lehetetlen megállapítani, valóban a Bogyá-telepi asszonyok rabolták-e ki a haldokló katonákat. Bogyá-telepi elbeszélőim — talán nem meglepő — elutasították ezt a vádat. Mindenesetre a téglagyár közelsége indokolja a gyanú felmerülését, valamint az is elgondolkodtató, hogy az egyik elbeszélő úgy adta elő a történetet, hogy a lövöldözés elmúltával ő, a 16 éves lány nővérével kiment a gyárhoz, és felháborodással látták, hogy mindenféle ismeretlen asszony éppen az elesetteket fosztogatja — illetve egy asszonyt mégis felismerni vél, de az sem telepi volt. A nővérek ezután anyjukhoz siettek, aki a Bogyá-telep egyetlen kereskedésébe futott, és telefonált a csendőröknek. (Utóbbi emlék egészen biztosan nem lehetett valóságos, hiszen a boltos ekkor még nem rendelkezett telefonnal. ld.: A vidéki hálózatok betűrendes távbeszélő névsora. Budapest, M. Kir. Postavezérgazgatóság, 1943. 92. p.) Azonban nem szabad messzemenő következtetéseket levonnunk a beszámolóiból sem: lehetséges, hogy a család segítőként való feltüntetése a későbbi vádakra adott válasz.

tehát a Bogya-telep barbár térként kezelése már a háború kitörése előtt jellemző lehetett.)

Az ott élőkkel nem igyekeztek társas kapcsolatot fenntartani: nemigen barátkoztak, még kevésbé házasodtak a „sinen túliakkal”. Természetesen azért a „vegyes házasságra” is volt példa, azonban a Bogya-telepről elszármazottnak számolnia kellett azzal, hogy házastársa összezördüléseik alkalmával fel-felemlegeti származását, és a párjához intézett korántsem hízelgő jelzők közül az egyik a „Bogya-telepi” lesz. A megnevezés a szótárakban semmiképpen nem kapna „vulgáris” megjelölést, de a mögöttes tartalom, a területhez kapcsolódó hangulatok és képzetek annál sértőbbé tették a kifejezést, és ez nyilvánvalóan jóval többet jelentett, mint egy egyszerű településrész-megjelölést. A telepen kívüli társat választónak azzal is szembe kellett néznie, hogy a gyerekei örökölhetik a bélyeget, és esetleg éppen „elökelőbb származású” felmenőiktől kaphatnak csípős megjegyzéseket Bogya-telepiségükre vonatkozóan. Úgy látszik, a szimbolikus értelemmel felruházott tér, az „atyák (vagy: anyák) vétké” miatt olykor a fiak is bűnhődni kényszerültek...

A „Bogya-telepi” szóösszetétel szitkozódási fordulatként, vagy egyszerűen csak rosszálló, csipkelődő megjegyzésként való alkalmazása bevett gyakorlattá vált Dévaványán: a község lakói, aiktól — a helyi hagyomány szerint — még huszárcapitányok is leckét vettek káromkodásból,¹¹ változatos cifrázatokat építettek a jelző köré, így néha rendkívül durva szitokformulához jutottak.¹² Azonban pusztán a kifejezés, a „telepiségre” való utalás elégségesnek bizonyult a lenézés, a semmibe vétel kifejezésére: az iskolás fiúk sokszor összeverekedtek csupán amiatt, hogy a belső területeken lakók „*Bogya-telepiek!*”-kiáltásokkal üdvözölték a többieket, és bizony volt olyan pedagógus is, aki „*Ez valami makkfán túli helyesírási szabály?*”¹³ — megjegyzést tett a hibásan író diákra. Az új községrészben ház helyet szerzett, meglehetősen habókos, prófétikus lelkülettel és hosszú szakállal rendelkező cserépedény-készítő csúfneve a „*Bogya-telepi Jézus*” lett: a sajátos elnevezéssel sikerült érzékeltetni nevetséges és szánalmas voltát.

Természetesen a telepen lakók is érezték és tudták, hogy valamiféleképpen mások, mint az „anyaközség” lakói — pontosabban: utóbbiak szerint mások. Ők is egységként tekintettek a térre, és Bogya-telepiségüket megváltoztathatatlan és két-

11 Berezki Imre Gyűjtemény, Dévaványa, A-99.112.4. Ványai Tanyázók: A Dévaványai Múzeum havi jelentése. 1. évf. (1954) 4. sz. 18. p.

12 Ilyen volt például, amikor egy anya így szólott gyermekeihez: „*Az apátok loncsos, Bogya-telepi f...át!*” 8. sz. interjú. 2005. július. 24., 12. p.

13 3. sz. interjú. 2004. december. 27., 6. p.

ségtelenül valóságos adottságként értékelték. A sínek és a nagy tölgyfa, ami a dévaványai köztudatban csak „a makkfa”-ként szerepel, számukra is határkőként jelentkezett. Azonban közülük néhányan — a községrész erejükre és vagányságukra büszke fiataljai — bizonyos esetekben készek mutatkoztak arra, hogy teritriumukat megvédjék, és a betolakodókat elűzzék. Mint már említettem, ugyan nem volt teljes az endogámia a telepiek, illetve a nem-telepiek körében, és létrejöhettek baráti, társas kapcsolatok is az elkülönülő területek lakói között (bár ez korántsem tekinthető bevett gyakorlatnak), a Bogyatelepi fiúk mégsem vették szívesen, ha nem-telepi udvarolt az ott lakó lányoknak. A „makkfa” ilyenkor nem az elkülönítettség és a megbélyegzettség, hanem az elkülönülés, adott esetben a hatalom és az erő kinyilvánításának eszközeként működött. Az esti órákban ugyanis a fa környéke a fiatal emberek találkozási pontjául szolgált, akik beszélgetéssel, egymás ugratásával, játékkal töltötték az időt. A telepre udvarlóknak e mellett a fa mellett kellett elhaladniuk, amikor ideáljaikat hazakisérték a táncból, a szórakozásból. A telepi fiúk ekkor fenyegetően körülfozták a lelkes kíséretöt, és megkérdezték tőle: „*Oszt' van-é Bogyatelepi belépőd?*”¹⁴ Az imígyen megszólított természetesen csak nemleges választ adhatott, hiszen ilyesfajta, határátlépést segítő eszköz nem létezett... Ezután többnyire — talán nem meglepő — verekedés kezdődött.

Bourdieu arra figyelmeztet, hogy a térbeli osztályozás, elkülönítés — a többi osztályozási tevékenységhez hasonlóan — nagyrészt kényszerítések eredménye, vagyis az éppen folyó harc aktuális erőviszonyait merevíti meg, és a kijelölés egyben létre is hozza a különbségeket. A „társadalmi varázslás”, amely azt jelenti, hogy a megnevezett dolog csakugyan létrejön, akkor sikerülhet, ha a kijelölő megfelelő hatalommal rendelkezik felosztása elfogadtatására. A stigmatizáció pedig a stigma elleni lázadás előhívója, amely a korábbi stigma, a sajátos megkülönböztető jel nyilvános követelésével kezdődik, majd ennek jelvénné alakítása után a stigmatizáció hatására létrejött csoport bizonyos mértékig intézményesül.¹⁵

A stigmatizáció kétségkívül megtörtént a településrésszel kapcsolatban, és ezen megkülönböztetést a Bogyatelepieknek is tudomásul kellett venniük: láthatóan sajátjuknak érezték az erre utaló „jelvényt”. A hirtelen előugró, belépésre jogosító

14 2. sz. interjú. 2004. augusztus. 24., 17. p.

15 Pierre Bourdieu: Az identitás és a reprezentáció: A régió fogalmának kritikai elemzéséhez. ford. Derdák Tibor. In: Szociológiai Figyelő, 1 (1985) 1. sz. 12–19. p. (a továbbiakban *Bourdieu*, 1985.)

jelet követelő fiúk első pillantásra talán egy átmeneti rítus¹⁶ kellékeire emlékeztetnek bennünket. A rítus-képzeteinket erősítheti a hatalmas tölgyfa képe, hiszen a magyarság számos „nevezetes fával”, emlékhellyel rendelkezik, és az idős fákat gyakran hozzák összefüggésbe a transzcendenssel, ugyanis „csaknem törvényen kívül helyeződik bennük az idő”.¹⁷ A rítus „mágikus szövege”, kezdőmondata elhangzott, azonban a szertartásban részt vevő, vagy inkább: azt elszenvedő legény sohasem jelenthette a feladat elvégzését, sohasem volt képes a próbát kiállni, nem mutathatta fel belépőjét: rosszabb volt a helyzete, mint a mesebeli királyfinak, akinek egy szitával kellett kimernie az óceánt. (Utóbbinak legalább a tündérek segítettek.) Így, mivel a befogadás nem történhetett meg, a „lyukas átmeneti rítus” egy csapásra a kirekesztést, elkülönítést megjelenítő eszközzé vált, és a telepi fiúk legalább részben elégtételt vehettek a stigmákért. A bosszú és elkeseredettség érzésének megjelenítése mellett a sajátos, álcázott elutasító szertartásnak minden bizonnyal identitás-erősítő, közösségformáló ereje volt, hiszen ekkor behozhatatlan előnnyé változott a „telepiség”, és a helyi verekedők végre birtokba vehették a lakóterük nyújtotta kiváltságokat — legalább addig, míg az udvarló menekülésre nem fogta a dolgot, vagy meg nem jelent egy, fiacskája felé öklét rázó szülő a láthatáron... (Az identitás-erősítő mozzanatra utalhat, hogy a rítust elbeszélő arcán szétterülő mosollyal, látható élvezettel adta elő a kalandot, és az addig alig észrevehető tájszólása kiszélesedett, élővé vált.)

Azonban nem minden „makkfán túlinak” sikerült ilyen közvetlenül kifejeznie elkülönülését (elkülöníttetését) és közösség-élményét. A Bogyatelepi emlékezők önmeghatározásában fontos szerepet játszott szűkebb lakókörnyezetük, de igen sajátosan együtt él a megnevezés pejoratív jellege ugyanazon fogalom otthonosság-szimbólumával: vagyis bár tudatában vannak a többség, a többségi tér rossz véleményének, megvetésének a lakóterüket illetően, elbeszélésükben többnyire mégis igyekeztek valamilyen módon ellensúlyozni azt.

Az egyik, már a telepen született asszony kiemelte: sohasem tapasztalt lenézést az iskolában a máshol lakók részéről — e vallomás mindenesetre nem tekinthető föltétlenül szó szerint értendőnek, hiszen az emlékező mindezt a lakóhelyére vonatkozó minden előzetes kérdés nélkül, tehát életút-elbeszélésébe illesztve mondta el, másrészt a következőkkel támasztotta alá állítását: „hiszen minden osztálytár-

16 *Arnold van Gennep: The Rites of Passage.* Chicago, University of Chicago Press, 1960. 10–11. p.

17 *Balogh András: Magyarország nevezetes fái.* Budapest, Mezőgazdasági, 1968. 11. p.

sam szóba állt velem".¹⁸ (Tehát már az sem lehetett magától értetődő, hogy az egy osztályba járó telepi és nem-telepi szót váltsanak egymással.)

Minden Bogya-telepi emlékező megemlítette, hogy a hely azért mégsem volt olyan elesett: rosszul éltek ugyan, de nem ők voltak a legszegényebbek a községben, hiszen többségük állatokat tartott a portáján, és mindig volt mit enniük. Tulajdonképpen szerencsésebbnek vélték magukat a távolabb lakóknál, mert a telep jelentette társadalom homogénebb volt a községinél, mindenki nagyjából hasonló vagyonnal és jövedelemmel rendelkezett; de ezzel kapcsolatban mindig kiemelték: „nem voltunk mi olyan szegények”. (Hogy ez a vagyon nem lehetett túl nagy, jelzik interjúalanyaim gazdagság-meghatározásai, például: „*Jött ide egy család a háború után, hát azok igen gazdagok voltak, még egy lovak is volt*”; „*hát az jó módú volt: a fiából tanult embert csinált, kőművesnek adta*”.¹⁹) Tehát nem tartották jellemzőnek az irigykedést, a fennhéjázást, a csúfolódást és elutasítást a telepiek között — nem úgy, mint az „anyaközségiek” esetében.

A Bogya-telepet több szempontból is ideális társadalomként jelenítették meg az ottani elbeszélők. Az előbbi asszony szerint a Bogya-telepen egyáltalán nem fordult elő a község belső részén kétségtelenül létező vallási jellegű elkülönülés, a „matyó-lúformátus” (értsd: katolikus-református) csúfolódás: „*Azt se 'tudtuk, ki a katólikus, ki a református!*”²⁰ — jelentette ki az „öslakos”. A kijelentésen talán kissé árnyal, hogy ezt követően részletesen előadta, hogy az utcájukban melyik család milyen felekezetű volt.

A község csupán házhelyeket osztott a Bogya-telepen: közigazgatási, szakrális, művelődési és gazdasági funkciókat nem nyert a terület.²¹ Csak egy kis szatócsüzlet működött a telepen, és a református lelkész kijárt házi bibliaórákat tartani, hogy a vasárnapi gyalogolásra nem szívesen vállalkozó híveit pásztorolja. (A katolikusok — vallási előírásaiknak megfelelően — többnyire bejártak a misékre.) Az emlékezők nem panaszkodtak elszigetelt voltuk miatt, inkább arról igyekeztek meggyőzni, azt igyekeztek elmagyarázni, hogy miért volt olyan jó ezen a környéken élni. Hangsúlyozták a közösség összetartását, az együttes időtöltések meleg, otthonos légkörét, felhőtlen boldogságát. Az említett házi bibliaórák például egyáltalán nem a hittapasztalatokról, vagy a tekintélyes lelkész megjelenéséről, hanem

18 15. sz. interjú, 2005. augusztus. 10., 2. p.

19 9. sz. interjú, 2005. július. 24., 4–5. p.

20 15. sz. interjú, 2005. augusztus. 10., 3. p.

21 Bourdieu szerint a javaktól, a központtól és a fővárostól való gazdasági-társadalmi távolság jól jelzi az adott terület hatalmi pozícióit: ebben az esetben nyilvánvaló a telep kiszorítottsága a hatalomból. ld.: *Bourdieu*, 1985. 19. p.)

az összejövetelek kedélyes voltáról, a soron következő házigazda szívélyes vendéglátásáról maradtak emlékeztetéseik.

A Bogyatelepiek többsége a távolság miatt kimaradt a községben rendkívül nagy szerepet játszó, jobbára társadalmi csoportok szerint szerveződő olvasókörök, kaszinók tevékenységéből, mint ahogy a bálókba is nehezkesebben juthattak el a fiatalok. A községi közösségi szórakozásokból való mellőzöttséget azonban nem említették, ehelyett valamennyien nosztalgiával emlékeztek meg az esti spontán összejöveteleikről, ami télen szomszédolást, a jó idő beköszöntével pedig az árokpartra való kiülést jelentettek. Az utca asszonyai kézimunkáztak, a gyerekek szaladgáltak, játszottak, a férfiak cigarettáztak, néha-néha újságot olvastak, emellett természetesen fürgén jártak a nyelvek, nevetés és láрма töltötte be a Bogyatelepet. A tér ilyen elfoglalásával valóban magukénak érezték a terület egészét, az árokparti esték Édenként, a közösségi élet idilli megjelenési formájaként jelentkeztek emlékezetükben; ez jelképezte szemükben azt, hogy „jó volt Bogyatelepi-nek lenni,” és nem is vágyakoztak elköltözni onnét.

A Bogyatelep kétségtelenül elkülönülő térként jelentkezett a dévaványai közgondolkodásban a 20. század második harmadában.²² A községrész néhány év alatt szimbolikus térré alakult: a név a lemaradást, a fejletlenséget jelképezte, olyan, homogénnek tekintett területet, amely meghatározza, kedvezőtlenül alakítja az ott élők mentalitását. A Bogyatelep tulajdonképpen nem volt képes a község belterületének valódi részévé válni, kívülállóként tekintettek rá, így az ott lakókra is: ez különösen érdekes, hiszen mielőtt oda költöztek volna, Dévaványa belterületén éltek, és senki sem kételkedett „ványaiságukban”, senki sem tekintett rájuk idegenkedve. Mihelyt házhelyet nyertek a községben, vagyis amikor teljesebbé vált volna részvételük Dévaványa életében, „tisztos polgároknak” számíthattak volna — nos, ekkortól bizonyos mértékig furcsának, idegennek tűntek. Mindez az újonnan kialakított lakóterületnek volt köszönhető: a Bogyateleppel kapcsolatba kerülők a térrel való közvetlen kapcsolatuk miatt átalakultak a többiek szemében. Az itt élők ismerték a térről kialakult képzeteket, és különböző védekezési stratégiákat alkalmaztak ezek hártására: egyesek a sajátságos rítussal bizonyították erőfölényüket, mások csendben elszenvedték a Bogyatelepiségtűkre vonatkozó megjegyzéseket, esetleg tagadták a különállás tényét (legalább a szavaikkal), vagy — ennek ellensúlyozásaként — a tér édeni jellegét hangsúlyozták.

22 A településen ma is mindenki ismeri a Bogyatelepet, és még érezhető bizonyos mentális elkülönülés az „anyaközség” és telep között, bár nem olyan mértékben, mint interjúalanyaim ifjúságukban.

Amint Dévaványa példájából is látható, a Nagyatádi-féle földreform hatását nem csupán a gazdaságra vonatkozó mutatókban, a törpebirtokosi réteg megnövekedésében, vagy a „nagypolitika” eseményeinek alakulásában kereshetjük. A tér, a föld bizonyos szeleteinek újraosztása, funkciójának megváltoztatása olykor az adott közösség mentális térképének gyökeres átalakulásával járt, és a földrajzi tér egy része szimbolikus, önmagán túlmutató jelentésre tett szert, mely kimondatlanul is kapcsolódik a fizikai helyhez. Természetesen nem alakított minden határmódosítás ekkorát a közösségek kognitív térképein. Oláh György egy tanulmányában kifejtette, hogy a szimbolikus térteremtés legfontosabb feltétele a megfelelő társadalmi környezet.²³ Tehát a „térteremtő” közösségek társadalmáról számos ismeretet szerezhetünk a rituális térképezés, szimbolikus térhasználat vizsgálatával, ugyanakkor a politikai antropológia területére térve adalékokat nyerhetünk a rendszer, az állam, a hatalom bizonyos kérdéseiről is.

23 *Oláh György*: Változatok rituális térteremtésre. In: Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban. Szerk. Bodó Julianna. Csíkszereda, Pro-Print, 2000. 106–122. p.; Természetesen nem szabad elfeledkeznünk a szubjektív szemponttól sem ebben a kérdésben. Ld. *Bartha Elek*: A szakrális táj fogalma a néprajztudományban és a folklorisztikában. In: Tiszteletadás Szabó Istvánnak. Szerk. Keményfi Róbert – Ilyés Zoltán. Debrecen – Eger, Debreceni Egyetem – Eszterházy Károly Főiskola, é. n. 111. p.